

Наголошуємо, що у роботі досліджуються лише історико-літературні аспекти проблеми, які й досі майже не потрапляли в коло уваги дослідників, — контактно-генетичні зв'язки «Історії Русів» із літературами західноєвропейськими і західнослов'янськими, типологія художніх течій і структур, формування своєрідної жанрово-стильової системи нової української літератури.

Підрозділ 3.2. «Рецепція образу Мазепи в історичних жанрах європейської літератури». Бурхлива соціально-політична історія України викликала значний дослідницький інтерес у Європі. Відповідно з'являються її рецепції художньою літературою, про що свідчать західні джерела XVII-XVIII ст. У центрі уваги — постать Богдана Хмельницького, події 1709 р., Іван Мазепа, Пилип Орлик та інші. «Козакоманія» і «мазепоманія» в перші десятиріччя XIX століття охопила всю Європу, що відбилося в «Історії Карла XII» Вольтера, з легкої руки якого скандально-романтична історія про любовний зв'язок Мазепи з дружиною польського дворянина і помсту останнього стала основою літературних творів Д. Байрона («Мазепа», 1818), Б. Залеського («Думки Мазепи», 1824), К. Рилсва («Войнаровский», 1825), В. Гюго («Мазепа», 1828), О. Пушкіна («Полтава», 1829), Ю. Словацького («Мазепа», 1839) та ін. Особиста драма гетьмана надихнула митців: Буланжера, Делякруа, Жеріко, Верне; композиторів Ліста та Чайковського.

Закономірним, нам видається, факт першої появи поеми «Мазепа» Д. Байрона в Англії, де Україна бачилася землею, мало позначеною цивілізацією, хранивелькою «природної» свободи і «натуральної» людини. Поет не приховує своєї симпатії до гетьмана — похмурого, старого, стомленого і ... сильного, «як дуб той віковий», демократичного і «славного ватажка», надійного і вірного бойового товариша, відважного воїна, рівного якому «Від Олександрових часів» Карл XII не знає. Любова пригода 50-літньої давності оживає в розповіді самого Мазепи в найдрібніших деталях у IV-XX розділах поеми з усіма атрибутами романтичної поетики: таємничого пейзажу — бурхливого, зловісного, баладного сюжету, високої патетики.

1828 року з'являється «Мазепа» В. Гюго, де зовсім зникають «байронівські» нечисленні «реалії» (фортеці, замки, степи і ліси), і з'являється «орієнтальна пустеля». Герою вже не притаманні історичні риси, він лише служить моделлю для демонстрації польотів поетичного натхнення романтичного генія. На противагу Д. Байрону і В. Гюго автора «Історії Русів» Мазепа цікавить як історична постать — державний муж, гетьман України, військовий стратег. Інформацію про пікантні подробиці особистого життя гетьмана, явно для нього неприємну, він тактовно обминає, пославшись на високий авторитет Вольгера. Історичне, моральне і натуральне право кожного народу на самостійний державно-політичний розвиток — становить зміст та ідею «Історії Русів». Кожен, хто захищає це право, заслуговує вдячної пам'яті і похвали. Захисником цього права в «Історії Русів» показано гетьмана Івана Мазепу.

«Історія Русів» стала чи не першою спробою порушення традиційно звинувачувальної методології і показала гетьмана як патріота України, добродесного реалізатора державницьких заходів щодо покращення життя козацтва та селянства. Гетьман — особистість неординарна. Надлений талантом непересічним, мужністю незвичайною, шляхетністю великою, він є антиподом образу Мазепи, створеного О. Пушкіним в «Полтаві», де Петро I — герой-патріот, а Мазепа — зрадник і «злочод». Поет не приховує захоплення патріотизмом, мужністю Петра, оспіваного ним у «Стансах» (1826), «Арапі Петра Великого» (1827), як самодержця, який «самодержавною рукою» «смело сеял просвіщенє» і «не страшился народного негідника, хоч його відрази до І. Мазепи, якого “зображено як цілковитого негідника, хоч його негідництво й не виглядає перекокливим”¹. Щоб опозитивувати реформаторство “білого царя”, його “будівниче” значення, О. Пушкін визнає “благодійності самодержавства” для Росії. Жити й діяти в ім'я “загальної”, іти шляхами Петра — до цього закликає поет усіх тих, хто хоче, щоб їх життя не минуло “как сон пустой” (“Медный всадник”). Пушкінська рецепція історії ріднить його з Вольгеровською «Історією Росії за Петра Великого» (1763), що викликає в Д'Аламбера “огиду низистю й безсоромністю вихвалень” і відрізняє від автора «Історії Русів», який, хоч визнає І. Мазепу зрадником, але показує його державним діячем європейського масштабу, патріотом України, метою політики якого була консолідація українських земель та встановлення авторитарної влади. Не випадково саме його устами автор висловлює головну ідею твору, що найбільшою цінністю для народу є незалежна національна держава. “А як допустити Царя Російського вийти переможем, то вже лиха година прийде до нас од самого Царя того; бо ви бачите, що хоч він походить од коліна, вибраного народом з дворянства свого, але, придбавши собі владу необмежену, карає народ той свавільно, і не тільки свобода та добро народне, але й саме життя його підбиті єдиної волі та забагані Царській. Бачили ви і наслідки деспотизму того, яким він винищив численні родини найбільш варварськими карами за провини, стягнені наклепом та вимушені тиранськими тортурами, що їх ніякий народ стерпіти й перетерпіти не годен” (258).

Мазепа, за анонімним автором, — покровитель української церкви й меценат національної освіти, оборонець посполитих, простих козаків, яких Петро I виснажував непосильними походами й працею під час побудови фортець.

У плані вивчення контактно-генетичних зв'язків як системи у тісній взаємодії з історико-типологічними процесами було проаналізовано явища національних літератур як художніх систем, які адаптують, асимілюють відповідно внутрішніх законів свого розвитку інонаціональні елементи.

¹ Лудський Ю. Між Гоголем і Шевченком. — К.: Час, 1998. — С. 104.